է և այն ճշմարտութիւնը, որ ոչ մի քաղաքացի չէ կարող զրկված լինել այս կամ այն քաղաքական, ազգային և հասարակական իրաւունքներից, երբ նա պատկանում է այս կամ այն կրօնին:

Եւ մի պետութիւն այժմեան դարում այլ ևս չէ զրկում այս կամ այն գիտնականին քաղաքական որ և է իրաւունքից, եթէ նա պատկանում է այս կամ այն գիտնական դպրոցին, չէ տալիս, օրինակ աւելի պակաս իրաւունքներ բնագէտին, քան թէ լեզուագէտին, մատերիալիստին ու րէալիստին, քան թէ իդէալիստին... Ամեն մի ուսումնական հանգամանք ունեցողը հաւասար է օրէնքների, հասարակութեան, ազգի, պետութեան առջև, այնպէս էլ ամեն մի կրօնական հանգամանք ունեցողը պէտք է հաւասար լինի օրէնքի, հասարակութեան, ազգի, պետութեան առջև:

Այդ տեսակ ճշմարտութիւնների համար մաքառողները երբէք չեն մոռացվում մարդկութեան մէջ: Այդ է պատճառը որ եւրոպական ազգերից շատերը, և ոչ թէ միայն Գերմանիան, փետրվարի 3-ին, Լէսսինգի մահվան հարիւր տարվայ տարեդարձի օրը, հպարտութեամբ յետ կը նայեն անցեալի վրա և կը յիշեն նրա մեծ անուան հետ միասին որ կրօնի կատարեալ ազատութեան գաղափարով և նրա անկախութեամբ պետական կազմակերպութիւնից այն ազգերը որոնց մէջ իրագործված են, գոնէ մասամբ, այդ լաւխոհական գաղափարները, պարտական են Սպինօզայի և Լէսսինգի պէս ազատութեան ժեւմ գաղափարի անխոնջ, անբիծ, անկեղծ և աներկիւղ մարտնչողներին:

Դ. Ա.

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՆԱՄԱԿ ԽՄԲԱԳՐԻՆ

Թիֆլիս, 9 փետրվարի

Ձեր լրագրի 19-դ համարում դուք նուիրել էիք իմ «Վ է լ ի մ է կ գ օ հ» կատակերգութեան մի անաչառ և օրինակելի քննադատութիւն, որի մասին ես յայտնում եմ ձեզ իմ խորին շնորհակալութիւնը:

Դուք, պարոն խմբագիր, գրել էիք ձեր յօդուածը այն տպաւորութեան տակ, որը ինչպէս կարող էիք դուրս բերել նոյն կատակերգութեան ներկայացումից անցեալ յունվարի 26-ին: Բայց խնդիրը նորանումն է, որ իմ պիէսայի մէջ Անանեան չէ մնանում և չէր էլ կարող մնանել նոյն բաղէին, որքան էլ կամենայի ես, այլ միմիայն ուշադրութիւն է դարձվում է նա հոգեկան տառապանք յուզմունքից և չլինելով անկեղծ բանաստեղծական ձևութիւններից:

Այս խորութիւնը պարզաբանելու համար ուղարկում եմ ձեզ ձեռագիր պատճէնը այն օրինակի, որը նախ քան ներկայացումն' առաջարկված է ցէնզուրային կոմիտէտին, ուր նա այժմ պահվում է և պէտք է պահվի միշտ:

Ձեզ, պարոն խմբագիր, առաւել լաւ, քան թէ մի ուրիշին, յայտնի է որ առհասարակ իմ պիէսաներիս մէջ անձնական վիրաւորանքներ չեն պատահում իմ հերոսների հետ, այլ իւրաքանչիւր մի փաստ հետևանք է լինում մի որ և է յայտնի պատճառների:

Մի կողմ թողնելով այն հանգամանքը, որով «Վ է լ ի մ է կ գ օ հ» կատակերգայի վերջը կատարվեցաւ ներկայացման օրը այնպէս, ինչպէս մենք ամենքս տեսանք և իմացանք, թէև զինւորական իմ սխալմունքով, հաւատացնում եմ ձեզ, որ Անանեան անքնական մահից ես աւելի եմ վշտացած, քան թէ մի ուրիշը կարող էր վշտանալ նորա իսկական մահուանը:

Եթէ դուք, պարոն խմբագիր, կը բարեհաճէիք ձեր լրագրի էջերում նուիրել մի քառորդական մասը նոյն տեղի, որքան շնորհել էիք «Վ է լ ի մ է կ գ օ հ» ի քննադատութեանը, ես խոնարհաբար կը խնդրէի ձեզ տպել այս նամակիս հետ պիէսայի դան վերջին տեսիլի բովանդակութիւն խնամոք մի փոքրիկ ծանօթութեամբ, վերաբերեալ պիէսան ինձ դարձնելով, որով և կը պարտաւորէիք ինձ:

Գ. Սունդուկեանց

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

Կ. Պօլսի «Միացեալ ընկերութեան» անդրէն ժողովը խնդրում է մեզ տպել հետևեալը: «Վերահաս հայրապետական ազգիս հայոց բարեհաճեցաւ հրամայել տալ Միացեալ ընկերութեանց, ամ բաւ ամէ յանուն Աշտիշխարսի դպրոցներանց, տակից յառաջ հաւաքեալ 17.000 րուբլիով գնված, քանի և մէկ ռ ո ւ ս ա հ ա պ ա կ է (?) արժեթղթոց տարեկան տոկոսիներն, Աշտիշխարսի և Պօլսադեալի հայ մանկութեան դաստիարակութեան յառաջացնելու համար: Ջերմ ժողովս վերջին առաջնորդական, բաւ բարեր հրամանի նորին ս. օծութեան, մայր աթոռոյ ս. էջմնայ մի յատուկ նամակաւ ներկայ տարւոյս մէջ վճարելի տոկոսաց փոխարէն, քանի և մէկ արժեթղթոց կտրոնները 1050 դուլլէնի արժողութեամբ ընդունած լինելով, կը փութայ ներկայիւս իր անհուն երախտագիտական զգացումներն հրապարակաւ մատուցանել առ վեհափառ հայրապետն ազգիս»:

—

Ներկայ համարում տպելով պ. Սունդուկեանցի նամակը նրա «Վէլի մէկ գօհ» պիէսայի մասին, պարտաւորութիւն ենք համարում յայտնել, որ տասնյակ հեղինակից և նրա պիէսայի ձեռագիրը, ինչպէս նա վերջին անգամ փոխոխված է եղել: Անանեան այդ ձեռագրի մէջ չէ մեռնում, բայց ինչի բոնի վրա նա մեռնում է,—այդ մենք չը գիտենք: Մեզնից գրեցինք քննութիւն այն պիէսայի մասին որ ներկայացվեցաւ տեսանք և մեզ հետ էլ առաւ ամբողջ թատրոնը և չէինք կարող գրել այն պիէսայի վրա, որ հեղինակի մտո էր մնացել: Ձեռագրի մէջ, ասում ենք, Անանեան չէ մեռնում, այլ ուշաթափ է լինում, յետոյ զարթնում են բժիշկները, յետոյ տանում են հիւանդին միւս սենեակը, յետոյ Միքայէլը, Սաչոճէն և Գէորգը բոլորն էլ ակսում են միմեանց յանդիմանել, իսկ ինչպէս է վերջանում պիէսան, դարձեալ պարզ չէ հանդիսականներին: Եթէ պիէսան դարձեալ նոյն վերնագիրն է կրում, մեզ հասկանալի չէ թէ Անանեան ինչ գ օ հ է: Եթէ Անանեան ա ռ ո ղ ջ ա ն ա լ է պատրաստել իր համար աւելի մարդու հետ,—դա գոհ է: Եթէ նա մեռնում է,—դա դարձեալ գոհ է, թէև, ինչպէս արդէն ասացինք, ապարդիւն գոհ է: Բայց եթէ միայն

ուշաթափ է լինում, յետոյ յայտնի չէ՝ կապրի, կը մեռնի, Միքայէլի հետ թէ Բրիլլիանտովի հետ կը պսակվի, կապրի բայց երբէք չի պսակվի, ծնողների դուռը կը չործվի, թէ չի չործվի,—դա ինչ գոհ է, չը գիտենք:

—

Մի ֆրանսիացի վարժապետ խնդրում է մեզ յայտնել որ դասեր է տալիս թէ ֆրանսերէն, թէ հին լեզուների և թէ նկարչութեան: Ցանկացողները կարող են իրանց հասցէն թողնել «Մշակի» խմբագրատանը:

—

Նոր 25 րուբլիանոց թղթադրամ արդէն հրատարակվեցաւ և առևտրական յաջորդութիւն. ներքի մէջ արդէն չրջում է: Նա սպիտակ թղթի վրա է տպված և ունի իր վրա բազմաթիւ թափանցիկ տառեր և նշաններ: Հին քանի և հինգանոց թղթի գործածութեան ժամանակամիջոցը դեռ ևս յայտնված չէ կառավարութեան կողմից:

—

ԹԷԼԱՒԻՑ մեզ գրում են որ յունվարի 25-ին այդ քաղաքի հայոց եկեղեցում կատարվեցաւ գեներալ Տէր-Ղուկասովի յիշատակին հոգեհանգիստ: Քահանայ Արէլ Սուքիասեանց արտասանեց քարոզ ամփոփ յետոյ առաջարկեց յարգել գեներալի յիշատակը դասամք ժողովելով յօգուտ վ.ամի առհասանքների: Բայց հէնց որ այդ խօսքերը արտասանվեցան, ամբողջ ժողովուրդը իւրանցելով իր գրանը, խսկույն շտապեց դուրս գալ եկեղեցուց:

—

Նօտերը մեզ պատմում են որ Թիֆլիսի մէջ զանված Բէկլարեանցի և Աղբէկեանցի տրանց մասնաւոր դպրոցում մեծ անկարգութիւններ և զեղծումներ են կատարվում: Աշակերտների հետ շատ վատ են վարվում, անգութ կերպով ծեծում են նրանց, մանուկների վրա թանց գնելով ծախսում են զանազան իրեղէններ, անդադար գրգռվում են նոյն իսկ դպրոցում աշակերտների վերարկուները ու գդակները, երեխաների հետ հակաառողջապահական ձևերով են վարվում նրանց մարմնական պատժի, կենտակած պէտքերի վերաբերութեամբ և այլն:

—

ԵՐԵՒԱՆԻՑ մեզ գրում են: «Մենք երեւանցիներս ուրիշ մեր ուսումնարաններին թւում ունենք այժմ ազգայնոց մի մասնաւոր կրթարան, որ անցեալ տարի բաց է արել Երեւանում պ. Կուտանց կամաւորական կառավարութեան թոյլտուութեամբ, որտեղ պատրաստվում են աշակերտներ պրոգիմնազիայի առաջին դասատան համար: Իր

զակում էր իր մէջ խիստ տխուր նկարագիր Սիւնեաց աշխարհի ցաւալի դրութեան մասին: Նա պատկերացնում էր հայոց անչված ժողովրդի վերջին աղքատութիւնը, մահմեդականների անգթութիւնները, խաների անասելի բռնութիւնները, բեկերի անդադար կողոպուտները, գերութիւնները, յափշտակութիւնները,—բոլորը արիւնով, արտասուքով և խորին ցաւակցութեամբ գրված:

«Դառնացել սպառել է համբերութիւնս…» այս խօսքերով վերջանում էր նամակը—«մեր երեսին պատուի մի կաթիլ անգամ չեն թողել… մեր կիներին, մեր աղջիկներին մեր աչքի առջև բռնաբարում են և մենք լուռ նայում ենք… Մեր վանքերը, մեր եկեղեցիները անաստուածների տիրատան են դարձնում և մենք համբերում ենք… Մեր տաճարների սրբութիւնները կոխոտում են և խաչերը շների շղթներից քաշ են տալիս, իսկ մենք ձայն հանել չենք համարձակվում… Մեր զաւակներին, մեր ձեռքից խլելով, օտար երկրներում վաճառում են, մենք արգելել չենք կարողանում… Մեր ձեռքի վաստակը մեզանից յափշտակում են, մեզ թողնում են քաղցած, իսկ մենք բողոքել չենք կարողանում… Ոչ ոք չէ լսում մեր ձայնը, ոչ ոք չէ սրբում մեր արտասուքը: Մնացել է վերեւում—Աստուած, իսկ ներքեւում դու, Դաւիթ բէկ: Խեղճ մահ եղած հայրենիքի վերջին հառաչանքը կոչում է քեզ: Լսիր նրա ձայնը, լսիր նրա աղաչանքը, օգնութեան ձեռք մեկնիր: Այն հայրենիքը, որ քեզ սնուցել է, որ քեզ կեանք է տուել, քեզանից կենդանութիւն է սպասում: Մի թող առոր նրան խորտակ մահանալ: Փոքրիկի յոյսը քեզ վրա է դրած: Քո հօր արիւնը պէտք է փրկէ նրան: Այդ է Աստուծոյ և մեր Տէր Գրիգոր Փրկչական կամքը: Ուրիշ ճար չէ մնացել, ամեն բան փորձեցինք, ամեն հնար գործ դրեցինք, ամեն աղօթքները յանձն առինք, բայց բռնակալի գազանութիւնը ամոքել չը կարողացանք: Մեր աղքատութեան լուծը որ բաւ օրէ ծանրացաւ, մեր վիճակի դառնութիւնը որ բաւ օրէ առաւել կացաւ: Այժմ ժողովուրդը ուխտել է կատարել մի վճռական գործ'—կամ միանգամով կոտորվել և բնաջինջ լինել, կամ բոլորովին ազատվել մահմեդական բռնակալութիւնից: Բայց ժողովրդին պէտք է մի փորձված ձեռք, որ առաջնորդէ նրան: Այդ ձեռքը նախախնամութեամբ կամքով պէտք է լինի քոնը: Այն օրը, երբ դու ոտք կը կոխես հայրենիքի հողի վրա, ժողովուրդը մի մարդու պէս կը կանգնի և քո դրօշի ներքոյ կը սկսէ մաքրել երկիրը մահմեդական պղծութիւնից: Ամեն ինչ պատրաստված է, մնում է քո հրամանը,—և առա ժողովուրդը կը շարժվի… Շտապիր, Դաւիթ բէկ, ազգը, հայրենիքը և եկեղեցին կանչում են քեզ և իրանց ազատութիւնը քո ձեռքից են սպասում…»

Մի ասկալի տառապանք տիրեց երիտասարդի մարմնին, երբ նա աւարտեց նամակի ընթերցումը: Նրա սիրտը սկսեց անհանգիստ կերպով բաբախել և ձեռքերը սկսեցին դողդողալ: Նա ընկաւ այն ցաւալի դրութեան մէջ, որպէս մի մարդ, որ յանկարծ լսում է սիրելի ծնողների մահուան բոթը: Բայց այստեղ մեռնողը հայրենիքն էր, մեռնողը մի ամբողջ ժողովուրդ էր, իսկ ինքը—նոյն ժողովրդի հարազատ որդին: Ցանկարծ զարթեցան նրա մտքում վաղեմի յիշողութիւնները, որ մինչև այնօր հանգած էին: Նա յիշեց այն հանգիստար խոստումը, որ երդումով ուխտել էր իր ծնողների գերեզմանի վրա: Ու կարծես, այդ թշուառների արտասուքները, նոյն վայրկեանում դուրս գալով իրանց հանգստի խորքից, լի յանդիմանական ցասումով, ակնոյլին պախարակել նրան, «ու՞ր երդմնազանց ես»… Նա զգաց մի տարօրինակի ամօթ կում և նամակը ցած ընկաւ նրա ձեռքից: Երկար նա զանվում էր հոգեկան խորին խռովութեան մէջ, որպէս մի յանցաւոր, որ յանկարծ զգում է խղճի խայթը… Ինչն էր մինչև այնօր կապել նրան մի օտար երկրի հետ, ինչն էր մոռանալ տուել նրան հայրենիքի թշուառութիւնը: Այդ հարցը ծագեց նրա մտքում, երբ միանգամով պատկերացաւ նրան տխուր և վշտալի անցեալը…

Նա շտապով բացարեց երկրորդ նամակը: Դա բարեկամի նամակ էր լի վաղեմի յիշատակների ջերմ զգացմունքներով: Նրան գրել էր Սանահինոս Շահումեանը, Դաւիթ բէկի մանկութեան ընկերը:

«Սիրելի, Դաւիթ, այն ցաւալի օրը,—գրում էր նա ի միջի այլոց,—երբ ես Ջաւթալի խանի բանտումն էի, իսկ դու, ազատվելով կրակի բոցերից մի բախտով ազատված, զանվում էիր ծերունի նախրապետի խնամակալութեան ներքոյ: Սիրիր այն կրակը, յիշիր այն բոցերը, որոնց մէջ այրվեցաւ քո հայրը, քո մայրը, քո քոյրերը: Այն կրակը դեռ չի հանգել: Նա հրդեհում է մեր ամբողջ հայրենիքը: Նա մաշակում է մի ամբողջ ժողովուրդ: Ո՞վ պիտի հանգցնէ նրան, եթէ ոչ այն մարդը, որ իր անձի վրա փորձել է նրա բոլոր դժոխային տանջանքը…

Մի քանի տողերից յետոյ շարունակում էր նա:

«Ու՞ր ես խնկայ չի կայի այն մարդուն, որի առանք հոգեհով պաշարված է, որի դաւաճները կրակով պատած են, որի կայքը այրվում է, իսկ նա, այդ բոլորը թողած, շտապում է իր հարեւանի տունը կրակից ազատելու համար: Դու ևս առանց քո ջանքերը վրաց խաչիկով գահը պաշտպանելու մասին, յիշեցնում է ինձ այդ համեմատութիւնը: Ինչ կը շահի քո քաջութիւնից քո պանդխտական տագնապից հայոց թշուառ աշխարհը, երբ դու քո բոլոր ուժերը, քո մարդ և արիւն բոլոր դորութիւնը վատնում ես յօդուտ օտարի, մինչդեռ քո հայրենիքը քեզանիցներն աւելի կարօտութիւն ունի: Դու այժմ քո հօր ուսերի վրա տանում ես բոլոր ծանրութիւնը մի քայքայված տէրութեան, որ ընկնելու վրա է: Դու շատ անգամ պահպանեցիր նրան իր անկումից, դու շատ անգամ ազատեցիր նրան իր թշնամիներից, շատ անգամ յաղթող հանդիսացար օտարականի կռիւների մէջ: Բայց որքան շահեցաւ այդ բոլորից հայոց թշուառ ազգը…

Դաւիթ, մենք զաւակներներ ենք եղել: Մեզ Տաթեւի վանքում, հանգուցեալ Ցարութիւն վարդապետի մօտ միասին էինք կարդում հայոց պատմութիւնը: Կարծես, այդ ազգի հնկատարի մէջ մի անէծք կայ: Նա ստեղծում է մեծ մարդիկ, ստեղծում է հանճարներ, միայն օտարների ծառայելու համար: Սկսեալ ազգերի պատմութեան ամենախորին հնութիւնից, Հայաստանը միշտ տուել է թէ իր զօրքիներին և թէ հետոյ ժողովուրդներին իր զաւակների ամենաընտիրները: Բաբելոնը, Եգիպտոսը, նշանաւոր պետական մարդիկների թւում առաջին տեղը բռնում են հայերը: Հայերը տուեցին հռոմին և Բիւզանդիոնին ու միայն քաջ զօրավարներ, այլ մինչև անգամ կայսրեր: Անոնքի Պարսկաստանը իր ամենամեծ ճգնաժամի միջոցին փրկութիւն էր գտնում հայ զօրավարների ձեռքով: Վրաստանի մանգաղները, միջին Ասիայի խորքերից գալով, հայ զօրավարների առաջնորդութեամբ տանականը արեցին ամբողջ պետութիւններ: Բաղդադի և Դամասկոսի արաբական խալիֆաները հայ զօրավարների ձեռքով տիրեցին ան-

ցրոյցին նոր ստեղծող մանուկներին երկու տարւայ միջոցում են պատրաստում, իսկ այն երեխան, որ գիտէ պատրաստականի տաւիքին քանի նա ուսանը, կարող է մի տարւայ միջոցում պատրաստվել պրոգիմնազիայի տաւիքին դասատան համար։ Ընդունվում են հայ, ռուս և պարսիկ երեխաներ անխտրաբար։ Գ. Կամսարականը ցանկութիւն ունի այս տարի բաց անել նաեւ մի պանսիոն, եթէ հանգամանքները ներեն։

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

„ПОРЯДОКЪ" ԼՐԱԳՐԻ ԹՂԹԱԿՑՈՒԹԻՒՆԸ

—

„Порядокъ" լրագրին Կ. Պոլսից գրում են յունվարի 8-ից հետեւեալը։ Նոր տարւայ սկիզբը Կ. Պոլսի մէջ արեւելեան ճաշակի մի լուր տարածվեցաւ, իբր թէ անաչառ փորձ էր արած Միթհաթ-փաշային թունաւորելու համար։ Դժուար չէ գուշակել, թէ ով էր խմնում թունաւորել այդ մարդուն, որ իր համարձակութեամբ Թիւրքաց երկչոտ կառավարութեան աչքի փուշ է դարձել։ Նրա յանցանքն անցեալ երեք գործերը՝ Աբդուլ-Ազիզի սպանութեանը մասնակցելը, սահմանադրական կանոնադրութեան ստեղծելը, նրա բարեկամութիւնը Լայարդի հետ և ինչպէս նրան Անգլիոյի աջակցելը այժմեան սուլթանին սպանելու ցանկութեան մէջ կասկածված լինելու պատճառով, բաւական էին նրա մահուան վճիռը կայացնելու համար, հէնց որ նա կասկածված կը լինէր իբրև մի անպարեխտ անձնաւորութիւն։

Այդպիսի դէպք շուտով պատահեցաւ. Միթհաթ-փաշա այս տարի կասկածվեցաւ Թիւրքաց կայսրութեան Ճարտարդներից արաբական միապետութիւն հաստատելու և այդ փառութեան գլուխն անցնելու ձգտումների մէջ։ Այդ կասկածների պատճառով նա զրկվեցաւ Սիրիայի նահանգապետի պաշտօնից և նոյն պաշտօնով Զմիւռնիա ուղարկվեցաւ։

Բայց Թիւրքաց կառավարութիւնը շատ լաւ գիտէր ուղղութիւն ունի, որ նա կարողանայ մոռանալ այդպիսի կասկածները և նրանց անպատիժ թողնի։ Ի նկատի ունենալով այն անարգ զրութիւնը, որ կարող է նշանաւոր անցքերի պատճառ դառնալ Արեւելքի մէջ, Թիւրքաց կառավարութիւնը վախենում է, որ Անգլիայի սիրելի Միթհաթը կարող է արաբական միապետութեան նման մի գործի ձեռնարկել։ Բայց Կ. Պոլսից ուղարկված գեղատոմսը փառ ճարտարցելով (գեղազարդ) ձեռքը ընկաւ և մահացնող փոշին իր նպատակին գործ չը գրվեցաւ։

Արտաքսած և չարչարված սպանութեան դէպքեր քիչ չեն սուլթանի կայսրութեան մէջ։ Չար լեզուները հաստատում են, որ Վէլի Ահմեդի ձեռքով Կոմիբրասի վրա արձակված հրացանն էլ բարձրից էր ուղղված։ Վերջ ի վերջոյ խելագար յայտնված Վէլի Ահմեդի հանդգութեանն էր յանձնված այն ձեռ, որ սուլթանից ընծայ արժեցաւ առաւաց գեղարդնաւոր տաւիքին քաղաքացի Մուսին, հասկանալի է ուրեմն, որ կաշառված ձեռագործը հեշտութեամբ կարող էր ճանաչել իր պահած ձեռ վրա նրատող մարդուն, բայց այնպէս պատահեցաւ, որ առաւաց հաւատարմատարի տեղ դրհեցաւ Կումերաստ, որ այդ օրը ցանկութիւն էր յայտնել սուլթանից Մուսին ընծայած ձեռ վրա նստել։

Նոյն չար լեզուները հաստատում են, որ Թիւրքաց կառավարութիւնը չափազանց ատում էր Մուսին, որ արժանացել էր Թիւրքերի չար ոգի կոչն Իգնատիեւի հաւատարմութեանը և յարգանքին։ Առաջուց անկարելի էր նախատեսել, որ մարդասպանը խելագար կը յայտնվի։

Իր թշնամի անձանցը կոտրելու այդ շնորքը, որ յատուկ է Թիւրքաց կառավարութեանը, այն հետեւանքն ունեցաւ, որ այստեղի հայ և յոյն գործիչները, որոնք պաշտպանում են իրանց ազգային շահերը, կառավարիչէս պաշտպված զրութեան մէջ են։ Վաղ ատւօտից իրանց տների մէջ փակվելով, նրանք չեն համարձակվում փողոց դուրս գալ, վախենալով սպանվել նոյն խել կարգապահ պոլիցիականներից։ Պէտք է նկատել, որ ՚ի նկատի ունենալով քաղաքի մէջ ամեն օր կատարվող աւազակութիւնները, որոնք երբէք չեն յայտնվում, Կ. Պոլսի պոլիցիայի անզգայն հաւատարմութեանը աւագաների կազմակերպված խումբ է երեւում Ալբիոն ձերից չէ էլ կարող լինել, ինչպէս որ բարձր հրեմարիտութիւններն են, նոյնպէս և միւսները։

Զանազան խնդրի վերաբերութեամբ Թիւրքիան նոյն ձեռն է գործ դնում, ինչ որ գործ էր դնում Ալեքսանդրեայի վերաբերութեամբ, և ինչ որ միշտ գործ է դրել իր ներկայացուցիչներին օտար պետութիւնների մօտ անպատար շրջաբերականներ ուղարկելով, որոնցով նա մտադրած է լինում իր բարի ցանկութիւններն և խաղաղ նպատակները վրա, Թիւրքաց կառավարութիւնը մի և նոյն ժամանակ վերջին կայէրը ծախսում է ծառայութեան կանչված բեղեփներին զինաւորելու համար։ Բացի այդ, Նորերում Ալեքսանդր-փաշային պատերազմական մինիստր նշանակելով, Հայրաբա-փաշային մուշիրի աստիճան տալով և ծովային բոլոր դժերի հրամանատար նշանակելով, նոյնպէս ծառայութեան կանչելով պատերազմական կառավարութեանը պատկանող բոլոր անզամներին, Թիւրքաց կառավարութիւնը ծաղրում է Եւրոպական գեսպաններին, լաւիր ասարանելով, թէ պատերազմական նախիճն մինիստր Հուսէյն-Հաւնի-փաշա սուլթանի դէմ դաւաճանութեան մէջ է կասկածված, այնպէս որ անհրաժեշտ էր զինուորական ներքինոյի մէջ մի քանի փոփոխութիւններ անել։

Որ Թիւրքաց կառավարութիւնը խաղաղ նպատակներ չունի, դրա երկրորդ ապացոյց կարող են լինել Թիւրքաց կիսապաշտօնական „Վակիթ" լրագրի գրգռող յօդուածները։ Նա հրաւիրում է բոլոր հետեւողներին նուիրատուութիւններ անել կրօնի պաշտպաններին, այսինքն բաշիբոզուկների օգտին։

Այս հանգամանքը ՚ի նկատի ունենալով թիւրքահպատակ յոյները օգնում են իրանց հայրենակիցներին։ Այստեղով շատ շատ մի չարս ամսից յետոյ մենք արիւնահեղ անցքերի վկաներ կը լինենք։

Թիւրքիայի վարմունքը Փոքր-Ասիայի մէջ աչքի է ընկնում իր սաստիկ յատկանիշներով։ Դիարբեքիրի վիլայէթից այսօր լուր ստացվեցաւ, որ Թիւրքաց հեծելազօրքի մի խումբ, ցոյց տալով, իբր թէ հալածում է աւազակներին և հանգստութիւն է պահպանում, անցնում է մի տեղից միւս տեղ, քանդելով գիւղացիներին զանազան յափշտակութիւններով, հայոց ուսուցիչներին պահապան զօրքերի բնակարաններ և ձիաների ախոռներ դարձնելով։ Երբ Խիզանի մէջ գիւղական մի հայ ուսուցիչ շրջապատված իր փոքրիկ աներով ներկայացաւ զաւառի կառավարչին և բողոքեց ուսուցչարանները խլելու և երեխաներին փողոցի մէջ թողնելու դէմ, կառավարիչը տանից երկար մտածելու հրամայեց կարել ուսուցչի ձեռքը, որով նա իր աշակերտներին ցոյց էր տալիս քրիստոնէական այբենարանի տառերը։

«ՄՇԱԿԻ» ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵՆԻՑ

Ս. ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ, 10 փետրվարի։ Այսօր համալսարանի մէջ կարգադրող նիստ կար, որ դատատան կայացրեց փետրվարի 8-ի անկարգութիւններ անող ուսանողների վրա հանգիստ օրոք ժամանակ։ Այսօր համալսարանի բէկտոր Բեկետով յայտնեց ուսանողներին, որ ժողովրդական լուսաւորութեան մինիստր Սաբուրով կատարելապէս համոզվեցաւ, որ անցած ժամանակ անկարգութիւններ կատարվեցան սամանի անձնաւորութիւններից, անշուն փոքրամասնութիւնից, որ ուսանողների ահագին մեծամասնութիւնը այդ անկարգութիւններին բոլորովին չէր մասնակցում։ Ժողովրդական լուսաւորութեան մինիստր Սաբուրով ցանկութիւն յայտնեց, որ գագարեցնեն նրա համար համակրական ցոյցերի անելը։

Ս. ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ, 10 փետրվարի։ Պետական բանկի 5% տոմսակը առաջին շրջանի արժէ 95 ր. 87 կ., երկրորդ 93 ր. 37 կ., երրորդ 93 ր. 75 կ., չորրորդ 93 ր. 25 կ., ներքին 5% առաջին փոխառութեան տոմսակը արժէ 225 ր. 25 կ., երկրորդ 223 ր. 50 կ., արեւելեան առաջին փոխառութեան տոմսակը արժէ 92 ր. 75 կ., երկրորդ 92 ր., 87 կ., երրորդ 92 ր. 75 կ., ոսկի 7 ր. 74 կ.։ Ռուսաց 1 ր. Լոնդոնի վրա արժէ $25\frac{1}{4}$ պէնս, Ամստերդամի վրա 127,75 պէնս, ռուսաց 100 ր. Համբուրգի վրա արժէ $215\frac{1}{2}$ մարկ, Փարիզի վրա 267 ֆրանկ։ Բորսայի տրամադրութիւնը հանգիստ է։

Խմբագիր—հրատարակիչ ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

տանեան երկրներ։ Խաչակիրները իրանց անձնաւորելով պատերազմներով պարտական են հայոց թագերին։ Մինչև անգամ անձնահետաւոր Հիւսիսային Թագաւորութիւնները երկար ժամանակ օգուտ էին քաղում հայ գաղթականների խելքից և քաջութիւնից։ Ինչու եմ խօսք երկարացնում. Մ՛ր երկիրը, որ ազգը, որ Թագաւորութիւնը չէ շահվել հայոց ուժերից։ Նոյն իսկ քո Վրաստանը, Դաւիթ, քանի-քանի անգամ փրկվել է հայ մարդու օգնութիւնը, բայց միշտ ապերախտ, միշտ անշնորհակալ է մնացել դէպի հայը։ Եթէ այդ անհոգ, թեթեւամիտ ազգը այսօր գոյութիւն ունի, դրանով նա պարտական է հայերին։ Հայաստանը, իբրև մի բնական վահան, միշտ պաշտպանել է նրան պարսիկների, արաբների և մոնղոլների յարձակումներից։ Այնչափ հերկեր նման ինչած բոլոր բարբարոսների արշաւանքները թափել են իրանց անզթութիւնը Հայաստանի վրա և անցել, իսկ Վրաստանը միշտ մնացել է թաքնված մեր ետեւում և եթէ պատահել է մեզ նրանցից օգնութիւն խնդրել, միշտ սուտ խոստումներով խաբել են մեզ։ Բայց հայը, միամիտ հայը, միշտ մնացել է հաւատարիմ, միշտ անձնանուէր և միշտ զոհաբերող դէպի սատարը։ Նա թողել է իր սեւ գործը, մոռացել է իր շահերը և օտարի սեւ հոգսն է հոգացել։ Նա թողել է իր երկրի սահմանները և օտարի համար պաշտպանել է կանգնել։ Նա մոռացել է իր խորտակված գահն ու զաւազանը և օտարի գլխի փառքն է բարձրացրել։ Մինչէ այդ բոլորը դու չը տեսար մեր պատմութեան մէջ.—առա գրանուշն է մեր զըլխաւոր հիւանդութիւնը։ Մենք մեզ ծառայել չը գիտենք, մենք մեզ համար անշնորհք ենք, իսկ օտարի համար հերոսներ։ Եթէ հայոց բոլոր հանճարները վատնված չը լինէին յոգուտ օտարների, եթէ նրանք ծառայած լինէին իրանց հայրենիքին, ես հաւատացած եմ, որ այսօր Հայաստանը այս թշուառ զրութեան մէջ չէր լինի…

«Իմ խօսքը, դու էլ կը հասկանաս, Դաւիթ, աւելի այնքան և բարեկիրթ ծառայողների մասին է, որոնք թէեւ իրանց հայրենիքին մի օգուտ չեն հասցրել, բայց ուղղակի վնաս էլ չեն տուել։ Իսկ որքան շատ է այն դաւաճանների թիւը, որոնք մի արիւնոտ գործիք դառնալով օտարների ձեռքում, սպանել են իրանց հայրենիքը աւերակ դարձնել, սպանել են իրանց հարազատ եղբայրներին կոտորել։ Թէ առաջինների և թէ վերջինների ես շատ չեմ զանազանում միմեանցից։ Զանազանութիւնը այսքան է միայն, որ մէկը վնասում է ուղղակի կերպով, ցնորականացար, իսկ միւսը վնասում է կողմնակի կերպով, անգիտակցաբար։ Մէկը, իբրև ծախված դաւաճան, Վասակի նման արիւնով և կրակով լեցնում է Հայաստանը, իսկ միւսը, իբրև բարեխիղճ վարդան, պարսից զօրքերի գլուխն անցած, թուչաններին հետ է պատերազմում և իր յաղթութիւններով ուժ և զօրութիւն է տալիս Հայաստանի թշնամուն։ Ինչ ես կարծում, Դաւիթ, դա նոյնքան վնասակար չէ, որքան առաջինը։ Ես զանց վնասակար եմ համարում։ Ես կարծում եմ, եթէ Վարդանը վերջը իր սուրը չը դարձնէր պարսիկների դէմ, նոյնքան վնասակար կը լինէր, որքան Վասակը։ Ցնծալով հայրենիքի թշնամուն, իր ազգի կործանումն, բարձրացնելով նրա փառքը և զօրութիւնը,—այդ նշանակում է ի վնաս իր ազգի գործել։ Մեծ տարբերութիւն չը կայ այդ երկու մարդերի մէջ, զոր լինել կամ զոյլ բարեկամ։ Օտարի ծառայութիւնը մի այսպիսի բան է, որոցինեան բոլոր ատարները մեր թշնամիներն են։ Մենք բարեկամ չունենք, և չենք էլ կարող ունենալ, քանի որ մենք ինքներս մեզ բարեկամ չենք։ Մ՛վ որ իր ազգը, իր հայրենիքը չէ սիրում, նրա ուրիշ չունի ատարներից սէր պահանջելու։ Մեր թշնամի մինակը մենք ինքներս ենք սովորել մեզ համար. ուրիշ ոչ ով մեղաւոր չէ…

«Ես գիտեմ քո մեծահոգութիւնը, Դաւիթ, դու այն անսահ մարդկանցից ես, որոնց համար հայրենիք և ազգութիւն չը կայ, որոնց հայրենիքը լայնատարած աշխարհն է, իսկ ազգութիւնը՝—ընդհանուր մարդկութիւնը։ Դու պատրաստ ես օգնել ամեն տեղ, ուր խղճութիւն և բանութիւն կը գտնես։ Բայց «շռայլելը» աւելի մօտ է մարմնին»…. «Պէտք չէ խուրալքի որդիների հացը ձգել հեթանոսների շներին»… Յիշում ես այդ աւետարանական խօսքը։ Մեր զաւակները քաղցած թողնելով, օտարների որդիների հացի մասին հոգալը մի մեծ տարբերութիւն չի համարվի մեզ համար։ Մենք այնքան առատ միջոցներ ունենք, մեր ուժերը այնքան անսպառական են մեզ համար, որ պէտք է խնայենք նրանց, իսկ մենք անխնայաբար ծախսում ենք…

«Ես ուզում նշանակութեամբ չեմ տալիս այն փառքին, այն հռչակին, որ հայը ստանում է օտարների ծառայութեան մէջ։ Ես այդ համարում եմ մինչև անգամ մի տեսակ յանցանք դէպի մայրենի երկիրը, ես այդ համարում եմ մի տեսակ ապերախտութիւն դէպի այն ազգը, որի արիւնն է կրում մարդ։ Այդ խօսքերը թող չը վիրաւորեն քեզ, Դաւիթ, ես խօսում եմ ընկերի և բարեկամի հետ։ Ինչով ես դու կատարում քո պարտքը դէպի հայրենիքը։ Ահա այն մարմինը, այն արիւնը, այն սիրտը, այն հոգին,—բոլորը, ինչ որ ունես դու, պատկանում են քո հայրենիքին, բոլորը ստացել ես սոյնից։ Ինչու չես լուս տալիս նրան այն, որ ստացել ես։ Միթէ դու այն վառ պարտականութիւնից մէկը չես լինի, եթէ կարծես քո վճարը։ Այս, կը լինես, և մնացածներից աւելի մէկը նոյն վատութիւնը արած կը լինի, եթէ այդպէս կը վարվի…»

Ցեռոյ նա Դաւիթ բէկի ուշադրութիւնը դարձնում էր Աշնեայ աշխարհից նրան ուղարկված հանրագրի վրա, յորդորում էր ժողովրդի ներկայացուցիչների ձայնը լսել, յորդորում էր թողնել վրաց ծառայութիւնը և փութով անցնել դէպի հայրենիքը։ Նկարագրում էր Հայաստանի խառնաշփոթ քաղաքական զրութիւնը, բացատրում էր պարսից պետութեան ճգնաժամը և նրա արդարացի քայքայումը, որից պէտք էր օգուտ քաղել, նպաստաւոր ժամանակը չը կորցնել և ժողովուրդը ազատել այդ ազգի բարբարոսութիւնից։ Ցեռոյ մի փոքր գգուելով իր ընկերի անձնասիրութիւնը, նա աւելացնում էր.

«Մեր ազնուական դասը փչացած է, Դաւիթ, նրանց վրա մեծ յոյս դնել չէ կարելի։ Դարերի ընթացքում, պարսից ազդեցութեան ներքոյ, ազնիւ արիւնը նրանց երակներում խարդախվեցաւ։ Այժմ ժողովրդին պէտք է փրկէ ժողովրդի մարդը—նրա միջից դուրս եկած, նրա հարազատ որդին։ Ո՛վ կարող է լինել այդ մարդը, բացի քեզանից, Դաւիթ, բացի մի անձից, որ իր վրա փորձել է ժողովրդի բոլոր ասանջանքը, բոլոր ցաւերը։ Քո կոչումը մեծ է այդ գործի մէջ. Հանգամանքները ստիպեցին քեզ ժողովրդի փրկիչը լինել—Այս այդ պետք կատարես դու…

—Կը կատարեմ…, ասաց նա խորին յուզմունքով և նամակը ցած դրեց։

(կը շարունակուի)